

رزق و عوامل تأثیرگذار در گشایش آن از دیدگاه سنت نبوی

[بخش دوم و پایانی]

بهاءالدین حسامی - اشنویه

چقدر است؟ آنگاه به دستور خداوند همه این موارد در حالی که کودک در شکم مادر است، نوشته می‌شود.

همچنین در حدیثی دیگر آمده است: «يدخل الملك علي النطفة بعد ما تستقر في الرحم بأربعين أو خمسة وأربعين ليلة فيقول: أي رب أذكر أو أنثى، فيكتب يكتب عمله و أثره و أجله و رزقة ثم تطوى الصحف فلا يزداد و لا ينقص»^(۳)؛

پس از آنکه چهل یا چهل و پنج شب از قرار گرفتن نطفه در رحم بگذرد، فرشته‌ای بر آن وارد می‌شود و می‌گوید: پروردگارا پسر است یا دختر؟ و سپس جوابی را که می‌شنود، می‌نویسد و سرانجام مشخصات او را در مورد عمل، عمر، رزق و اجل او می‌نویسد. پس از آن پرونده او جمع می‌گردد و دیگر چیزی در آن کم و یا زیاد نمی‌شود.

پیامبر گرامی اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در حدیث دیگری می‌فرماید: «... و إنَّ الروح الأمين نفث في روعي أن نفساً لن تموت حتى تستوفي رزقها و إن أبطأ عنها، فاتقوا الله و أجملوا في الطلب»^(۴)؛ ... جبرئیل در دل من القا کرد که هیچ شخصی نمی‌میرد مگر آن زمان که کاملاً از روزی خود

پس از قرآن، احادیث پیامبر بزرگوار اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، دومین منبع و مرجع تشریح و توضیح مسائل کلی و جزئی دین اسلام است که جنبه‌های مختلف این دین آسمانی را دربر می‌گیرد و در کنار قرآن، اصول و مبانی زندگی و عبادت انسان‌ها را می‌نمایاند.

در این قسمت مسئله رزق را در پرتو احادیثی چند از رسول گرامی اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - مورد بررسی قرار می‌دهیم.

رزق مقدر الهی

آنچه از احادیث پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - فهمیده می‌شود، این است که رزق و روزی مطابق تقدیر پروردگار عالم در اختیار مخلوقات قرار می‌گیرد. عبدالله بن مسعود - رضی‌الله‌عنه - از پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - نقل می‌کند: «إنَّ أحدكم يجمع في بطن أمه أربعين يوماً ثم يكون علقه مثل ذلك ثم يكون مضغاً مثل ذلك ثم يبعث الله إليه ملكاً بأربع كلمات يكتب عمله و أجله و رزقه و شقی أم سعید، ثم ینفخ فيه الروح»^(۱)؛ همانا هر یک از شما مراحل خلقتش در شکم مادر در طول چهل روز شکل می‌گیرد، سپس در همین مدت چهل روز به خون بسته و پس از آن به پاره‌ای از گوشت تبدیل می‌شود. پس از آن خداوند متعال فرشته‌ای را به نوشتن چهار کلمه مأمور می‌سازد. آن فرشته، عمل، اجل، رزق، شقاوت و سعادت مندی او را می‌نویسد. پس از آن در وجودش روح دمیده می‌شود.

در حدیث دیگری که از انس بن مالک - رضی‌الله‌عنه - روایت شده است، پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - می‌فرماید: «إن الله وکل فی الرحم ملكاً فيقول: يا رب نطفة، يا رب علقة، يارب مضغة. فإذا أراد أن يخلقها قال: يا رب أذكر أم أنثى؟ شقی أم سعید؟ فما الرزق؟ فما الأجل؟ فيكتب ذلك في بطن أمه»^(۲)؛ خداوند فرشته‌ای را برای جنین مأمور می‌کند، فرشته (در مراحل مختلف رشد جنین) به خداوند عرض می‌کند: پروردگارا اینک نطفه‌ای است، پروردگارا اینک خون بسته‌ای شده است، پروردگارا اکنون تبدیل به تکه گوشتی شده است. هنگامی که خداوند اراده می‌کند او را بیافریند، فرشته می‌پرسد: پروردگارا (این کودک) پسر است یا دختر؟ بدبخت است یا نیک‌بخت؟ رزق او چقدر است؟ عمرش

فرزندانش نیک‌سیرت و دوستان و همنشینانش نیکوکار باشند، و اینکه رزق و روزی‌اش در شهرش به او برسد.

تأثیر توکل در حصول رزق

یکی از اسباب فراخی رزق، بلکه اساسی‌ترین سبب آسان شدن تهیه رزق و روزی، توکل به ذات الهی است. اگر انسان به خداوند - آن گونه که حق اوست - توکل نماید، بدون شک خداوند نیز دروازه‌های رحمتش را بر بنده‌اش می‌گشاید. پیامبر در این باره می‌فرماید: «لو أنکم توکلتم علی الله حق توکل لرزقکم کما یرزق الطیر تغدو خماصاً و تروح بطاناً»^(۱۰)؛ اگر شما به خداوند، آن گونه که حق توکل است، توکل نمایید، شما را آنگونه روزی خواهد داد که به پرندگان می‌دهد. پرندگان صبحگاهان با شکم خالی از لانه بیرون می‌روند و هنگام غروب با شکم سیر به لانه‌هایشان بازمی‌گردند.

آنچه از این حدیث گهربار برداشت می‌شود این است که پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - به تلاش برای کسب رزق تشویق و ترغیب نموده‌اند؛ زیرا پرندگان هنگام صبح برای کسب و طلب روزی خویش لانه‌هایشان را ترک می‌کنند.

چهار چیز نشانه کامیابی انسان است: اینکه همسرش صالح، فرزندانش نیک‌سیرت و دوستان و همنشینانش نیکوکار باشند، و اینکه رزق و روزی‌اش در شهرش به او برسد.

عمران بن حصین می‌فرماید: «قال رسول الله - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - : من انقطع إلى الله كفاه الله كل مونه و رزقه من حيث لا يحتسب، و من انقطع إلى الدنيا و كله إليه»^(۱۱)؛ هر کس فقط به سوی الله توجه کند، خداوند تمام حاجات او را برآورده می‌سازد و او را از جایی روزی می‌دهد که گمانش را نمی‌کند؛ و هر کس به دنیا روی آورد (و تمام توجهش به دنیاداری باشد) خداوند او را به دنیا می‌سپارد. در این باره پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در حدیثی دیگر فرموده‌اند: «من نزل به حاجة فأنزلها بالناس كان حقاً أن لا تسهل حاجته، و من أنزلها بالله تعالى آتاه الله برزق عاجل أو موت آجل»^(۱۲)؛ هر کس حاجتش را پیش مردم مطرح کند (از آنان بطلبد) سزاوار است که نیازش برآورده نشود. و هر کس حاجتش را از خدا بخواهد، خداوند یا با رزق فوری و یا با موت به هنگام (که راحت‌بخش باشد) او را درمی‌یابد.

اثر استغفار و دعا در رزق

احادیث متعددی از پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در مورد اثر دعا و استغفار و تأثیر آن بر مقدار و کیفیت رزق نقل شده است که به ذکر تعدادی از آنها اکتفا می‌کنیم:

«من لزم الاستغفار جعل الله له من كل ضيق مخرجاً و من كل هم فرجاً و رزقه من حيث لا يحتسب»^(۱۳)؛ کسی که توبه و استغفار را پیشه و معمول خود

استفاده کرده باشد ولو اینکه روزیش دیرتر به او رسیده باشد؛ پس از خدا بترسید و به صورت شایسته‌ای از او (حاجات خود را) طلب کنید.

قناعت و روزی به قدر کفایت

پیامبر اکرم - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در حدیثی، بر خورداری از رزق به قدر کافی را یکی از عوامل رستگاری می‌خواند: «قد أفلح من أسلم و رزق كفافاً و قنعه الله بما آتاه»^(۱۴)؛ برآستی رستگار است کسی که اسلام بیاورد و به قدر کفاف روزی داده شود و خداوند او را بدانچه به او داده است قانع بگرداند.

آن حضرت همچنین بهترین روزی را روزی می‌داند که باعث طغیان و اشتغال شخص به لهو و کارهای بیهوده نگردد: «و كان يقال خير الرزق ما لا يطغيك و لا يلهيك»^(۱۵)؛ نیکوترین روزی آن است که تو را به طغیان و لهو نکشاند.

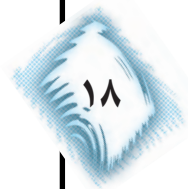
رزق در جستجوی بنده

در حدیثی دیگر آمده است: «إن الرزق لیطلب العبد أكثر مما يطلبه أجله»^(۱۶)؛ رزق بیشتر از اجل در پی انسان است.

همچنین حدیثی دیگر با همین مضمون از پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - منقول است: «الرزق أشد طلباً للعبد من أجله»^(۱۷)؛ رزق خیلی بیشتر از اجل انسان در جستجوی او است.

وجود رزق در محل سکونت

پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - فراهم شدن رزق در محل زندگی را یکی از نشانه‌های سعادت شخص می‌داند: «أربع من سعادة المرء: أن تكون زوجته سالحة و أولاده أبراراً و خلطاءه صالحين و أن يكون رزقه في بلده»^(۱۸)؛ چهار چیز نشانه کامیابی انسان است: اینکه همسرش صالح،

سازد، خداوند متعال در هر تنگی برای او فراخی و در هر غم و اندوه برای او گشایش قرار می‌دهد و او را از جایی که گمان ندارد، صاحب رزق و روزی می‌گرداند.

شود، پس باید پیوند با خویشاوندان را حفظ نماید.

تشکیل خانواده و گشایش رزق
در مورد تأثیر نکاح و تشکیل خانواده در گشایش رزق از پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - نقل شده است: «إِتْخَذُوا الْأَهْلَ فَإِنَّهُ أَرْزُقَ لَكُمْ»^(۱۸)؛ تشکیل خانواده بدهید (ازدواج کنید) که برایتان روزی آور است (یعنی تشکیل خانواده باعث برکت در رزق می‌شود).

در حدیث دیگری نیز چنین آمده است: «تَزَوَّجُوا النِّسَاءَ يَأْتِيَنَّكُمْ بِالْأَمْوَالِ»^(۱۹)؛ ازدواج کنید که ازدواج فراخی در مال را به همراه دارد.

ابوجعفر از ابوهریره - رضی‌الله‌عنه - روایت می‌کند که پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - فرمودند: «إِذَا بَقِيَ ثَلَاثُ اللَّيْلِ يَنْزِلُ اللَّهُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: مَنْ ذَا الَّذِي يَدْعُونِي فَأَسْتَجِبَ لَهُ، مَنْ ذَا الَّذِي يَسْتَغْفِرُنِي فَأُغْفِرَ لَهُ، مَنْ ذَا الَّذِي يَسْتَرْزُقُنِي فَأَرْزُقَهُ... حَتَّى يَتَفَجَّرَ الْفَجْرُ»^(۱۴)؛ هنگامی که یک سوم پایانی شب فرا می‌رسد، خداوند متعال به آسمان دنیا نزول می‌کند و می‌فرماید: کیست که مرا بخواند تا او را اجابت نمایم، کیست که از من طلب بخشایش نماید تا او را ببخشایم، کیست که از من تقاضای روزی کند تا او را رزق دهم... این حالت تا فجر صادق ادامه می‌یابد. در حدیثی که از جابر بن عبدالله روایت شده است آن حضرت - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - فرموده‌اند: «أَلَا أَدْلِكُمْ عَلٰى مَا يَنْجِيكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَ يَدِّرْ لَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ؟ تَدْعُونَ اللَّهَ فِي لَيْلَتِكُمْ وَ نَهَارِكُمْ فَإِنَّ الدَّعَاءَ سِلَاحَ الْمُؤْمِنِ»^(۱۵)؛ آیا شما را راهنمایی نکنم به چیزی که شما را از دست دشمنان نجات می‌دهد و رزق و روزی را بر شما سرازیر می‌کند؟ [آن راهنمایی این است که] در شب و روز خداوند را بخوانید و به دعا و تضرع مشغول باشید زیرا که دعا سلاح مؤمن است.

حج و عمره

حج و عمره که از ارکان و شعایر مهم اسلام به شمار می‌روند، در وضع اقتصادی و رزق و روزی بسیار مؤثرند و هنگامی که انسان با شوق و علاقه خاص آنها را انجام دهد، بدون شک سبب زدودن آلودگی‌های فکری و قلبی شده و رشد و ترقی مال را نیز در پی خواهند داشت. پیامبر اکرم - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در حدیثی که از عبدالله بن مسعود - رضی‌الله‌عنه - نقل شده می‌فرماید: «تَابَعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَ الْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَ الذَّنْبَ وَ كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرَ خَيْثَ الْحَدِيدِ وَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ لَيْسَ لِلْحُجَّةِ الْمَبْرُورِ ثَوَابٌ إِلَّا الْجَنَّةُ»^(۲۰)؛ حج و عمره انجام دهید؛ زیرا این دو فقر و گناهان را آن گونه از بین می‌برند که حرارت آتش آلودگی و ناخالصی آهن، طلا و نقره را از بین می‌برد؛ و ثواب و پاداش حج مقبول چیزی جز بهشت نیست.

احسان با ضعیفان و بینوایان

پیامبر اکرم - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در احادیث متعددی، مسلمانان و صاحبان ثروت و دارایی را به مواسات و

حج و عمره که از ارکان و شعایر مهم اسلام به شمار می‌روند، در وضع اقتصادی و رزق و روزی بسیار مؤثرند و هنگامی که انسان با شوق و علاقه خاص آنها را انجام دهد، بدون شک سبب زدودن آلودگی‌های فکری و قلبی شده و رشد و ترقی مال را نیز در پی خواهند داشت.

اثر عبادت در رزق

در حدیثی قدسی، تأثیر عبادت و توجه به سوی خداوند در گشایش رزق این چنین بیان شده است: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ، تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمْلاً صَدْرَكَ غَنِيّاً وَ أَسَدَ فِقْرَكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ مَلَأْتُ يَدَكَ شِغْلاً وَ لَمْ أَسَدْ فِقْرَكَ»^(۱۶)؛ خداوند متعال می‌فرماید: ای فرزند آدم، خودت را برای عبادت و بندگی من - با توجه و جمعیت خاطر - فارغ کن (در این صورت) سینه‌ات را از غنا و احساس توانمندی پر می‌کنم و راه فقر را بر تو می‌بندم، و اگر چنین نکنی دستانت را مشغول می‌کنم - در ظاهر شغل و کسب و کار خواهی داشت - اما فقر را از تو دور نخواهم کرد. در این حدیث قدسی، الله - جل جلاله - عبادت مخلصانه را یکی از راه‌های رفع فقر و تنگدستی معرفی می‌نماید و نافرمانی و سرکشی را یکی از اسباب فقر و نیازمندی می‌داند؛ چنانکه می‌بینیم برخی از انسانها در ظاهر متمول و سرمایه‌دار و اسباب دنیوی زیادی در اختیار دارند، اما در دل غنا و احساس توانگری ندارند و هم و غمشان در تحصیل مال و دارایی از همه بیشتر است.

صله رحم؛ یکی از درهای گشایش رزق

پیامبر گرامی اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - تأثیر ارتباط با خویشاوندان و صله رحم را این گونه بیان می‌فرماید: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَبْسُطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَ أَنْ يَنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ»^(۱۷)؛ کسی که دوست دارد رزقش افزایش یابد و عمرش زیاد

همدردی با بینوایان و ضعیفان توصیه نموده‌اند. ایشان خطاب به کسانی که خود را نسبت به دیگران برتر می‌دانستند و خویش را صاحب فضل و ثروت می‌پنداشتند، فرمودند: «هل تنصرون و ترزقون إلا بضعفاءکم»^(۲۱)؛ آیا جز این است که به مرحمت وجود ضعفا و بینوایان به شما مدد و روزی می‌رسد.

احادیث متفرقه در باب تنگی و گشایش رزق

پیامبر اکرم - صلی‌الله‌علیه‌وسلم - در احادیث گهربار خویش، مسائل مختلفی را در باب رزق و روزی بیان کرده‌اند که به تعدادی از آنان اشاره می‌کنیم:

- «الزنا یورث الفقر»^(۲۲)؛ زنا فقر و تنگدستی را به دنبال دارد.

- «... و من رضی بالقلیل من الرزق رضی الله عنه بالقلیل من العمل»^(۲۳)؛ هر کس به روزی اندک راضی و قانع باشد، خداوند به عمل اندک از او راضی می‌شود.

- «إن مفاتیح الرزق متوجهة نحو العرش، فینزل الله تعالی علی الناس أرزاقهم علی قدر نفقاتهم، فمن کثر، کثر له، و من قل، قل له»^(۲۴)؛ همانا کلیدهای رزق رو به طرف عرش خداوندی و منتظر فرمان اویند، خداوند روزی را به اندازه خرج کردن آن بر مردم می‌فرستد؛ هر کسی که در خرج کردن سخاوت ورزد، روزی او بیشتر می‌شود و هر که در خرج اموال (خصوصاً بر خانواده خویش کوتاهی کند) رزق او کم می‌شود.

- «باکروا فی طلب الرزق و الحوائج فإن الغدو برکة و نجاح»^(۲۵)؛ صبحگاهان به طلب روزی و رفع حاجت‌هایتان بروید، همانا صبح زود در پی کسب و کار رفتن موجب برکت در رزق و موجب موفقیت در کار است.

- «و لا یحملنکم إستیطاء شیء من الرزق علی أن تطلبوه بمعصیة الله تعالی فإن الله لا ینال ما عنده بمعصیته»^(۲۶)؛ مبادا دیر رسیدن روزی شما را وادارد که آن را با معصیت بطلبید؛ زیرا آنچه نزد الله است با معصیت او به دست آورده نمی‌شود.

- «من بلغه عن أخیه معروف من غیر مسئلة و لا إشراف نفس فلیقبله و لا یرده فإنما هو رزق ساقه الله عزوجل إلیه»^(۲۷)؛ اگر به کسی از طرف برادر مسلمانش [به صورت هدیه و یا هبه] چیزی بدون خواستن و طمع کردن برسد، باید که آن را قبول کند و آن را رد نکند؛ زیرا این رزقی است که خداوند متعال آن را به سوی وی سوق داده است.

- «إن الرجل لیحرم الرزق بالذنب یصیبه و لا یرد القدر إلا الدعاء و لا یزید فی العمر إلا البر»^(۲۸)؛ انسان با گناهی که مرتکب می‌شود از رزق محروم می‌گردد، و چیزی غیر از دعا تقدیر را عوض نمی‌کند، و چیزی غیر از نیکی در عمر نمی‌افزاید.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱) محمد الطیب، اسعد؛ اسباب تنگی و فراخی رزق؛ ترجمه احمد سنجر؛ ص: ۱۲؛ انتشارات صدیقی، چاپ اول، ۱۳۷۹، زاهدان. صحیح بخاری (باب خلق آدم): ۴/۱۰۳.
- ۲) همان؛ ص: ۱۴. مسند احمد ابن حنبل: ۴/۷. تهذیب تاریخ دمشق: ۴/۹۶.
- ۳) غزالی، محمد؛ احیاء العلوم الدین (ربع عادات)؛ ترجمه خوارزمی، به کوشش خدیو جم؛ ص: ۱۳۱؛ انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۶، تهران.
- ۴) نووی؛ شرح صحیح مسلم، ج ۴ ص: ۳۷۸؛ دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۰هـ، بیروت. بهاء الدین خرمشاهی و مسعود انصاری؛ پیام پیامبر؛ ص: ۶۲۰؛ انتشارات جامی، ۱۳۷۶، تهران.
- ۵) زمخشری، جارالله؛ تفسیر کشاف؛ ج: ۴، ص: ۲۲۳ (در تفسیر آیه ۲۷ سوره شوری)؛ دارالکتاب العربی.

۶) هاشمی، احمد؛ احادیث برگزیده نبوی؛ ص ۱۹۳؛ انتشارات کردستان، چاپ اول، ۱۳۸۱، سنج.

۷) احادیث برگزیده نبوی؛ ص: ۱۹۳. صحیح بخاری: ۱/۸۷. مسند احمد ابن حنبل: ۳/۱۱۶.

۸) همان؛ ص: ۱۹۳.

۹) همان؛ ص: ۱۵۱.

۱۰) القلمونی، ابوذر؛ الطیبات من الرزق؛ ص ۱۹۶؛ دارالقلم للتراث.

۱۱) همان؛ ص: ۴۷.

۱۲) همان؛ ص: ۴۷.

۱۳) اسباب تنگی و فراخی رزق؛ ص: ۲۰.

۱۴) همان؛ ص: ۳۴.

۱۵) همان؛ ص: ۳۵.

۱۶) کاندهلوی، محمدزکریا؛ فضایل صدقات؛ ترجمه محمدکریم صالح؛ ص ۴۶۴؛ لاهور.

۱۷) اسباب تنگی و فراخی رزق، ص: ۲۲.

۱۸) پیام پیامبر؛ ص: ۷۰۰.

۱۹) مجمع الزوائد: ۴/۲۲۵.

۲۰) اسباب تنگی و فراخی رزق؛ ص: ۲۹.

۲۱) همان؛ ص: ۳۰.

۲۲) همان؛ ص: ۳۹.

۲۳) احادیث برگزیده نبوی؛ ص: ۲۱۳.

۲۴) همان؛ ص: ۲۰۳.

۲۵) همان.

۲۶) احیاء العلوم الدین (ربع عادات)؛ ص: ۱۳۱.

۲۷) فضایل صدقات؛ ص: ۴۱۷.

۲۸) اسباب تنگی و فراخی رزق؛ ص: ۳۸.

